

نشریه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی، سال بیست و چهارم، شماره ۷۲، بهار ۱۴۰۳

تحلیلی بر نقش مشارکت در توسعه پایدار اجتماعی محلات مطالعه موردی: محلات منطقه ۸ شهر تهران

دریافت مقاله: ۹۹/۱/۲۸ پذیرش نهایی: ۹۹/۵/۱۰

صفحات: ۹۹-۱۱۴

مریم رحمانی لشکری: دانشجوی دکتری گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، واحد یادگار امام (ره) شهرری، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

Email: Marylashkary94@gmail.com

علیرضا استعلاجی: استاد تمام گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، واحد یادگار امام (ره) شهرری، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران^۱.

Email: al_estelaji@yahoo.com

آزیتا رجیبی: دانشیار گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

Email: azitarajabi@yahoo.com

مجید ولی شریعت پناهی: دانشیار گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، واحد یادگار امام (ره) شهرری، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

Email: majidshareeatpanahi@yahoo.com

چکیده

پایداری اجتماعی امروزه به‌عنوان مهم‌ترین بعد توسعه پایدار، جایگاه مهمی در برنامه‌ریزی‌های شهری دارد و پیوسته با افزایش مشکلات اجتماعی و واگرایی بین محلات از نظر انجام و مشارکت، بر اهمیت آن در برنامه‌ریزی‌ها افزوده می‌شود. از این رو این امر نیاز به بررسی‌های بیشتری در مطالعات شهری دارد. این پژوهش به‌منظور بررسی نقش مشارکت اجتماعی در توسعه پایداری اجتماعی محلات انجام شده است. برای این منظور میزان تأثیر معناداری این دو متغیر، موردسنجش قرار گرفته است. پژوهش از نظر هدف کاربردی و از نظر روش توصیفی - تحلیلی می‌باشد جمع‌آوری داده‌ها به روش کتابخانه‌ای و میدانی بوده است. جامعه آماری پژوهش از گروه خبرگان تشکیل شده است که به روش در دسترس ۲۰ نفر به‌عنوان حجم نمونه پژوهش انتخاب گردیدند. ابزار گردآوری داده‌ها، پرسشنامه‌ای که بر اساس مبانی نظری و مطالعات انجام شده در مقیاس پنج‌درجه‌ای لیکرت طراحی شده، می‌باشد. تجزیه و تحلیل داده‌ها با استفاده از معادلات ساختاری و به کمک نرم‌افزار ایموس انجام شده است. نتایج به‌دست آمده نشان داد که مشارکت اجتماعی شهروندان در محلات با ضریب (بتا) ۰/۷۳۲ بر توسعه پایدار اجتماعی این محلات تأثیر مثبت دارد و رابطه این دو متغیر با هم معنادار می‌باشد. به‌عبارتی دیگر با تقویت مشارکت اجتماعی توسعه پایدار اجتماعی نیز تقویت خواهد شد و متغیرهای حس‌تعلق به مکان، رضایت از محله، مشارکت در فعالیتهای محله‌ای و اعتماد نیز بر متغیر مشارکت اجتماعی در محلات اثرگذاری مثبتی دارند.

واژگان کلیدی: مشارکت اجتماعی، توسعه پایدار اجتماعی، منطقه ۸ شهر تهران.

۱. نویسنده مسئول: تهران، دانشگاه آزاد اسلامی واحد یادگار امام (ره) شهرری، گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی

مقدمه

امروزه برای همگان واضح و مبرهن است که توسعه هر جامعه‌ای در ابعاد اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و فرهنگی نیاز به سهامداران آن جامعه که به نام شهروندان مطرح هستند، دارد (عسکریان، ۱۳۸۵: ۵). به همین دلیل است که مشارکت به عنوان یک مفهوم پایه‌ای، یکی از مهم‌ترین ارکان یک نظام مردم‌سالارانه و دموکراتیک محسوب می‌گردد (اسلامیه و محمدداودی، ۱۳۹۷: ۱۹۰) با طرح مسئله توسعه پایدار و رویکردهای از پایین به بالا در حل مسائل مشارکت، محور فرآیند توسعه به شمار می‌رود. در توسعه درون‌زای پایدار که از پایین نشأت می‌گیرد و مردمی است و نیازهای پایدار اکثریت را مد نظر دارد و مستقل و به خود متکی است؛ مشارکت به عنوان سازوکار (مکانیسم) بسیج نیروها ضرورت و اهمیت می‌یابد (اسلامیه و ملایان، ۱۳۹۳: ۱۴۳). بدون شک توسعه اجتماعی مستلزم مشارکت‌های مردمی در ابعاد مختلف است و در واقع بدون مشارکت نمی‌توان به توسعه اجتماعی مردم محور، فراگیر و پایداری دست‌یافت (اکبری و فتحی، ۱۳۹۰: ۱). در فرآیند توسعه اجتماعی، مشارکت آحاد جامعه مدنظر است و شهروندان قطع نظر از تعلقات قومی و علایق اعتقادی‌شان، امکان می‌یابند تا با توجه به صلاحیت و توانمندی ذهنی‌شان، در تمام پدیده‌ها و متغیرها اثرگذار باشند (عابدی، ۱۳۸۵، ۱۶۸). توجه به مشارکت و تأکید بر نقش آن به عنوان یکی از عوامل اصلی توسعه در جوامع در حال توسعه است؛ در بررسی و ارزیابی این برنامه‌ها عدم بهره‌گیری از مشارکت مردمی به عنوان عامل اصلی شکست برنامه‌های توسعه ارزیابی شده است (Verba, 1978:120).

برای دستیابی به توسعه شهری پایدار، محلات به عنوان بنیادی‌ترین عناصر شهری نقشی اساسی دارند؛ چنانچه مؤسسه جوامع محلی پایدار معتقد است ریشه بسیاری از مسائل محیطی جهان در مسائل محلی است (Roseland,; 1997:109). محلات شهری هم شهروند را تعریف می‌کنند و هم به وسیله شهروند تعریف می‌شوند و در اداره آن‌ها شهروند و ابتکارات وی نقش اساسی دارد (صرافی، ۱۳۷۹: ۳). محلات شهری در گذر زمان حلقه‌ی واسط میان شهر و شهروندان دارای نقشی اساسی در شکل‌دهی و سازمان‌دهی امور شهری بوده است که با ارائه‌ی خدمات روزمره القاگر احساس تعلق و هویت، روابط اجتماعی و غیره در میان ساکنان بوده است و امروزه در طرح‌های مختلف شهری نقشی کم‌اهمیت دارد (سلارورزی و همکاران، ۱۳۹۷: ۱۲۴). در الگوهای جدید ارتباط توسعه‌ی محله‌ای با توسعه‌ی پایدار شهری، دیدگاهی خردنگر مبتنی بر مهندسی اجتماعی جایگزین نگرش کلان می‌شود که در آن حل مسائل شهری از کوچک‌ترین واحد یعنی محله آغاز می‌شود (خاکپور و همکاران، ۱۳۸۸: ۵۸). در این میان مشارکت اجتماعی محلی یکی از مفاهیم اساسی در مباحث مربوط به توسعه پایدار اجتماعی محلات است. در صورت به کار بردن اصول آن، برخی از نیازمندی‌های جمعی در محله از جمله روح تعامل، اعتماد و کار جمعی را در نظام فعلی شهرسازی و شهرنشینی مورد توجه قرار داد (رضایی و همکاران، ۱۳۹۳: ۶۰). مشارکت اجتماعی دلالت بر گسترش روابط بین گروهی در قالب انجمن‌های داوطلبانه، باشگاه‌ها، اتحادیه‌ها و گروه‌هایی دارد که معمولاً خصلتی محلی و غیردولتی دارند (ازکیا، ۱۳۸۶: ۱۶۳). اگر مشارکت در توسعه در گذشته یک ضرورت عقلانی بوده است، امروزه به سان ضرورت اخلاقی و انسانی جلوه می‌کند (عنبری و احمدی، ۱۳۹۵: ۸۸). مشارکت یکی از ارزش‌های انسانی و اخلاقی مورد تأیید است که با خود عنصری از مسئولیت‌پذیری و عمل آگاهانه و آزادانه را حمل می‌کند (عنبری، ۱۳۹۰: ۲۸۴).

حاصل مطالعات پژوهشگران دلالت بر آن دارد که مشارکت اجتماعی شهروندان، سبب افزایش بازدهی، بالا رفتن کیفیت، کاهش تعارض و کاهش مقاومت‌های منفی همچون غیبت، تأخیر و کم‌کاری و افزایش درآمد خواهد شد (شریفی و اسلامیه، ۱۳۹۰: ۱۴۳)؛ و با مطرح‌شدن دیدگاه توسعه محله‌ای پایدار به‌عنوان دیدگاهی که حل مشکلات کنونی شهرها و زندگی شهری را در گرو بازگشت به مفهوم محله می‌داند، می‌توان با استفاده از نیروهای توانمند درون‌زا و سرمایه‌های اجتماعی موجود در آن به حل مشکلات موجود پرداخت (معصومی، ۱۳۸۷: ۲). تغییرات گسترده روابط و تنوع‌های اجتماعی و تداخل سبک و شیوه‌های زندگی شهرنشینان امروزی باعث ناهماهنگی‌های بسیاری در مشارکت و تعاملات اجتماعات شهری و تغییرات اساسی در ساختار محلات شده است. این امر ناشی از فرآیندهای مهاجرتی بومی و گروه‌های مختلف با منشأهای مهاجرتی مختلف و تغییرات سریع و جابجایی‌ها توسط ساکنین محلات شهری که دارای هنجارها و الگوهای زندگی فرهنگی متفاوت، می‌باشند. در نتیجه این جابجایی‌ها و تغییرات، ظرفیت مشارکت‌های شهروندان در محلات کاهش یافته و در نتیجه موجب افزایش گسیختگی و کاهش مشارکت‌ها و تعاملات در بین شهروندان شده است. این امر به‌ویژه در شهرهای بزرگی چون کلان‌شهر تهران شدت بیشتری دارد. منطقه ۸ تهران که یکی از مناطق قدیمی شهر تهران می‌باشد، نیز از این قاعده مستثنی نمی‌باشد. این منطقه با دارا بودن محلاتی با قدمت بسیار با وجود دسترسی‌های عمومی و ساختار فیزیکی پتانسیل بالقوه‌ای در ابعاد اجتماعی دارد که با جلب مشارکت مردم و نهادینه‌سازی اجتماعات محلی و ارزش دادن به سازمان‌های مردمی، می‌تواند در به فعلیت رساندن تعاملات اجتماعی محلات این منطقه گام‌های مؤثری برداشت.

از جمله پژوهش‌های که در زمینه نقش مشارکت اجتماعی و توسعه اجتماعی پایدار صورت گرفته می‌توان به موارد زیر اشاره کرد.

زارع و همکاران (۱۳۹۹) در پژوهشی به بررسی نقش مشارکت اجتماعات محلی در توسعه پایدار اجتماعی شهرها برای محله سنگلج تهران پرداخته‌اند. نتایج نشان داده است که شاخص‌های حس‌تعلق به محله، اعتماد بین ساکنین محله، بهسازی و نوسازی بافت فرسوده محله و رضایت از محله به ترتیب با ارزش عددی ۰/۲۱۲، ۰/۷۷۱، ۰/۳۳۸، ۰/۱۴۳ دارای ارتباط مستقیم و نیز شاخص‌های شرکت در فعالیت جمعی، توجه به منافع ساکنین محله، همگرایی اجتماعی ساکنان و مشارکت ساکنان به ترتیب با ارزش عددی ۰/۱۷۱، ۰/۲۳۴، ۰/۱۸۵ و ۰/۰۲۷ دارای ارتباط غیرمستقیم با پایداری اجتماعی محله هستند.

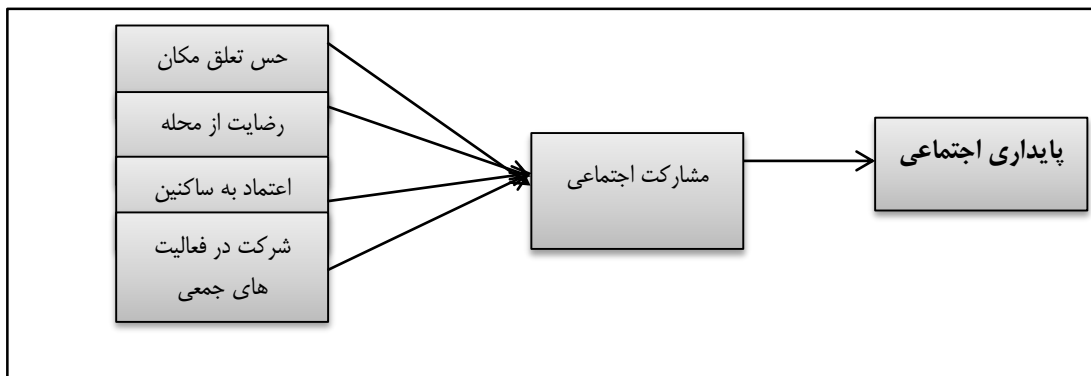
سلاورزی زاده و همکاران (۱۳۹۷) در پژوهشی به تحلیل و ارزیابی نقش سرمایه اجتماعی در توسعه پایدار محله‌ای در شهر ایلام پرداخته‌اند. نتایج نشان داده است که متغیرهای هنجارگرایی، مشارکت مدنی، انسجام اجتماعی تأثیر مثبت و معناداری در توسعه پایدار محله‌ای شهر ایلام دارند. متغیرهای اتصال به شبکه‌های اجتماعی و امنیت اجتماعی اثر معکوسی در توسعه پایدار شهر ایلام دارند و متغیر اعتماد اجتماعی در توسعه پایدار شهر اثری ندارد.

سجادی و واحدی یگانه (۱۳۹۶) در پژوهشی نقش مشارکت اجتماعات محلی در توسعه پایدار اجتماعی شهرها را در محله‌ی سرتپوله شهر سنندج مورد مطالعه قرار داده‌اند. نتایج نشان داده است که عواملی همچون همگرایی اجتماعی قوی میان همسایگان، اعتماد بین ساکنین محله، حس‌تعلق مطلوب به محله، بیشترین تأثیر را در

پایداری اجتماعی محله دارند. همچنین بین حس‌تعلق و مدت اقامت در محله و میزان مشارکت در پایداری اجتماعی محله رابطه معناداری وجود دارد و شاخص‌های حس‌تعلق به محله، اعتماد بین ساکنین محله، بهسازی و نوسازی بافت فرسوده محله و رضایت از محله به ترتیب با ارزش عددی ۰/۲۱۲، ۰/۷۷۱، ۰/۳۳۸، ۰/۱۴۳ دارای ارتباط مستقیم و نیز شاخص‌های شرکت در فعالیت جمعی، توجه به منافع ساکنین محله، همگرایی اجتماعی ساکنان و مشارکت ساکنان به ترتیب با ارزش عددی ۰/۱۷۱، ۰/۲۳۴، ۰/۱۸۵ و ۰/۰۲۷ دارای ارتباط غیرمستقیم با پایداری اجتماعی محله هستند.

توکلی‌نیا و همکاران (۱۳۹۵) در پژوهشی به تحلیل نقش مشارکت شهروندان در پایداری محله در محلات جماران و ولنجک پرداخته‌اند. نتایج پژوهش نشان داده است که در محله جماران مشارکت در بعد یدی و در محله ولنجک مشارکت در بعد مشاوره‌ای بیشتر است. بیشترین میزان همبستگی میان مشارکت و ابعاد پایداری در محلات موردپژوهش با بعد اجتماعی پایداری و کمترین میزان آن با بعد اقتصادی پایداری محله‌ای می‌باشد. واژه مشارکت در لغت‌نامه‌های فارسی به معانی متفاوتی همچون با هم شریک شدن، شرکت کردن با هم (فرهنگ فارسی عمید)، شراکت، انبازی، حصه‌داری و بهره‌برداری (لغت‌نامه دهخدا) به کار رفته است و این واژه با واژگان همکاری، خودیاری، دگریاری و تعاون قرابت معنایی دارد (قیصری، ۱۳۹۸: ۳۴). با گسترش و پیچیدگی مناسبات و روابط اجتماعی، مشارکت به واژه‌ای نسبتاً پرکاربرد در ادبیات و زبان روزانه و همچنین در مطالعات و نوشته‌های علمی از مطالعات اجتماعی تا مطالعات رسانه و ارتباطات و حتی سیاست‌گذاری‌ها و تصمیم‌های سیاسی تبدیل شده است (Carpentier, 2012: 165). مشارکت اجتماعی واژه‌ای ترکیبی از مشارکت به معنی شریک شدن، همکاری کردن و شراکت و اجتماعی به معنی مدنی، جمعی، همگانی و هر چیزی است که منسوب به اجتماع باشد. مشارکت اجتماعی را می‌توان فرایند سازمان‌یافته‌ای تعریف کرد که افراد جامعه به‌صورت آگاهانه، داوطلبانه و جمعی با در نظر گرفتن هدف‌های معین و مشخص که موجب سهیم شدن در منابع قدرت می‌شود، در آن شرکت می‌کنند (سفیری و صادقی، ۱۳۸۸: ۶). مشارکت، نیاز، سرمایه‌های اجتماعی، اقتصاد، محیط‌زیست و اخیراً با مفاهیمی مثل شادی، رفاه و کیفیت زندگی در ارتباط است (Colantonio & Dixon, 2009: 4). پایداری اجتماعی در صورتی به دست می‌آید که کار درون یک جامعه، مجموعه‌ی گسترده‌ای از نیازهای انسان را برآورده سازد و به‌صورت طبیعی شکل گرفته باشد و همچنین توانایی برآورده ساختن عدالت اجتماعی، کرامت انسانی و مشارکت را داشته باشد (Litting & Griehl, 2005: 72). گروهی معتقدند که پایداری اجتماعی در برگیرنده‌ی برابری، تأمین خدمات اجتماعی نظیر آموزش و بهداشت، برابری جنسیتی، پاسخگویی سیاسی و مشارکت اجتماعی است (Haris, 2000: 6). توسعه اجتماعی بیش از مشارکت فردی بر مشارکت جمعی مردم تأکید دارد و در این صورت جمعیت‌ها، سازمان‌ها و نهادهای مردمی، شرکت‌کنندگان اصلی در فرایند توسعه می‌باشند. در تعدادی از منابع، پایداری اجتماعی مشتمل است بر انتخاب شخصی سبک زندگی، رضایت از نیازهای اولیه، سیستم امنیت اجتماعی قابل‌اعتماد و کارا، فرصت‌های برابر در مشارکت دموکراتیک و توانایی ابتکارات اجتماعی و انتخاب نوع شغل؛ علاوه بر این، دو معیار اقتصادی مطرح شده است که با پایداری اجتماعی مرتبط است: حمایت از نیازهای مادی و اشتغال کامل، امنیت اجتماعی، توزیع عادلانه فشارها بر دوش نسل‌ها (Omann & Spangenberg, 2002: 5). در این راستا به نظر می‌رسد لازم است رویکردی را اتخاذ نمود که انسان را به دور از هرگونه تبعیض (قومی، نژادی و غیره)، محور

توسعه قرار دهد (اکبریان و فتاحی، ۱۳۹۱: ۲) این رویکرد باید زمینه مشارکت قومیت‌ها در قالب‌هایی چون نهادهای غیررسمی و جامعه مدنی محلی را فراهم سازد. رویکردی که مشارکت فعال را جانشین انفعال و انزوا، شمولیت را جانشین محرومیت و حفظ شأن و احترام اقوام را جانشین تحقیر آن‌ها قرار دهد و با ظرفیت‌سازی و فراهم آوری ملزومات و توسعه و بهره‌گیری از مشارکت فعال قومیت‌ها می‌توان به توسعه اجتماعی فراگیر و متوازن دست‌یافت (عابدی، ۱۳۸۵، ۱۶۹). ولن می‌گوید مشارکت مردمی، یعنی همراهی کسانی که امر توسعه بر نحوه زندگی آنان تأثیر می‌گذارد یا به عبارت دقیق‌تر، مشارکت بهره‌برداران توسعه کلید موفقیت هر اقدامی است که به‌منظور نیل به توسعه انجام می‌گیرد؛ هدف توسعه نیز داشتن جامعه‌ای سالم است که در این میان نقش مشارکت مردم در فرآیند توسعه قابل‌توجه است (عابدی، ۱۳۸۵، ۱۷۰). عوامل بسیاری می‌تواند بر مشارکت اجتماعی تأثیرگذار باشد، همچون رضایت از محله، اعتماد به ساکنین، حس تعلق به مکان، همگرایی و انسجام اجتماعی؛ از موارد دیگری که می‌تواند به مقوله امنیت اجتماعی اشاره کرد (اسلامیه و محمدداودی، ۱۳۹۷: ۱۹۲). نظریات مختلفی در رابطه با مشارکت اجتماعی مطرح شده است از جمله: پارادایم واقع‌گرایی، پارادایم تعریف اجتماعی، پارادایم رفتار اجتماعی؛ در پارادایم واقع‌گرایی، مشارکت اجتماعی به‌عنوان واقعیتی عینی و تجربی در قالب تشکلهای گوناگون اجتماعی نمود می‌یابد. نظریات این پارادایم در دو رهیافت عمده توافقی (ساختارگرایانه) و تضادی شکل‌گرفته است. در پارادایم تعریف اجتماعی کنشگر اجتماعی به‌عنوان موجودی فعال و صاحب اراده در نظر گرفته می‌شود و جهان اجتماعی، به‌عنوان واقعیتی خارجی محصول ذهن و اراده و نظام معانی کنشگر اجتماعی پنداشته می‌شود. پارادایم رفتار اجتماعی که مفروضات آن برگرفته از روان‌شناسی رفتاری کلاسیک است، کل جامعه را چیزی جز رفتار اجتماعی نمی‌داند. در این پارادایم مشارکت اجتماعی به‌عنوان نوعی رفتار سودجویانه و حساب‌گرایانه مورد مطالعه قرار می‌گیرد (ادریسی و شجاعی، ۱۳۹۱: ۱۲۱). با توجه به مطالب و مطالعات صورت گرفته در این زمینه مدل مفهومی پژوهش به شرح شکل (۱) می‌باشد.

شکل (۱). مدل مفهومی تحقیق؛ مأخذ: نویسندگان، ۱۳۹۹

روش تحقیق

روش انجام کار

این پژوهش به لحاظ هدف، کاربردی؛ از لحاظ جمع‌آوری داده‌ها توصیفی-تحلیلی (از نوع همبستگی) و از لحاظ داده‌های جمع‌آوری‌شده از نوع کمی (به‌واسطه استفاده از پرسشنامه) است. با توجه به ادبیات نظری و سوابق پیشینه و مطالعات صورت گرفته متغیرهای پژوهش شامل پایداری اجتماعی به‌عنوان متغیر برون‌زا و مشارکت که به‌وسیله متغیرهای اعتماد، رضایت، فعالیت‌های جمعی، حس‌تعلق و انسجام اجتماعی قابل‌سنجش می‌باشد به‌عنوان متغیر درون‌زا و جمعاً با ۲۰ شاخص شناسایی گردید. جامعه آماری پژوهش را گروه خبرگان تشکیل داده‌اند که با استفاده از روش در دسترس و بعد از اشیاع نظری در جمع‌آوری داده‌ها ۲۰ نفر از رشته‌های جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، شهرسازی و جامعه‌شناسی انتخاب گردیدند. برای بررسی میزان روایی و پایایی پرسشنامه در مرحله اولیه از نظرات گروه خبرگان استفاده گردید. از ۲۱ پرسش‌نامه عودت داده‌شده معرفه‌های که امتیاز میانگین کمتر از ۴/۵ را دریافت کردند از پژوهش حذف گردیدند و در نهایت ۲۵ سؤال در قالب پرسشنامه‌ای منسجم تکمیل گردید. در نهایت داده‌های گردآوری‌شده در نرم‌افزار SPSS و گرفتن آمارهای توصیفی و تجزیه‌وتحلیل‌های بعدی در معادلات ساختاری (SEM) و آزمون ایموس شاخص‌ها و متغیرهای اثرگذار بر پایداری اجتماعی مورد واکاوی قرار گرفت. در بخش اعتبار سنجی (روایی) دو معیار روایی همگرا و واگرا و در بخش اعتماد سنجی (پایایی) از آلفای کرونباخ و پایایی ترکیبی (CR) و شاخص‌های برازش مدل (انطباق‌پذیری حجم نمونه با واقعیت) بهره گرفته شده است. سپس با استفاده از اطلاعات و نتایج به‌دست‌آمده از گروه خبرگان که مورد پرسش قرار گرفته‌اند نحوه اثرگذاری هر متغیر و شاخص بر متغیر پایداری اجتماعی نیز مشخص گردید. در ادامه در جدول (۱) شاخص‌های پژوهش آورده شده است.

جدول (۱). شاخص‌های بررسی‌شده در پژوهش

منبع	گویه	شاخص	متغیر
Potter & Cantarero, 2006, Maccrea et al, 2005, Chudhury, 2005	رضایت از امنیت اجتماعی	رضایت	مشارکت اجتماعی
Potter & Cantarero, 2006, Connerly & Marans, 1988, Sirgy & Cornwell, 2001	رضایت از خدمات عمومی و تسهیلات کالبدی		
Connerly & Marans, 1988, Maccrea et al, 2005, Sirgy & Cornwell, 2001	رضایت از نظام زیست و آسایش محیطی		
Ghosh, 2006, Salleh & Yuosof, 2006, Mulder & Hooimeijer, 1999	رضایت از تأسیسات زیربنایی		
امانپور و آبیاری	رضایت از کیفیت زندگی	حس‌تعلق	
Fleury-Bahi & Felonneau, 2008 Amerigo & Aragones, 1997	حس‌تعلق و مسئولیت		
حسینی کومله و علم باز, ۱۳۹۲	برقراری روابط جمعی، ارزش‌ها		
حیدری و همکاران, ۱۳۹۲	برداشت‌ها و تصورات ذهنی		
سرایبی و همکاران, ۱۳۹۵	تمایل به نوسازی در بافت‌های فرسوده	شركت در فعالیتهای جمعی	
فلاحی, ۱۳۸۵, فروزنده و مطلبی, ۱۳۹۰	خاطرات فردی		
زارع و روهنده, ۱۳۹۴	داشتن روحیه مشارکتی		
زارع و روهنده, ۱۳۹۴	داشتن آگاهی و اطلاعات	رضایت‌مندی اجتماعی	
زارع و روهنده, ۱۳۹۴	رضایت‌مندی اجتماعی		

رضایت از زندگی	بلوردی و بلوردی، ۱۳۹۱
اعتماد اجتماعی	بلوردی و بلوردی، ۱۳۹۱
اعتماد بین ساکنین	رابطه با همسایگان و همگونی آن‌ها
	عضویت در انجمن‌های داوطلبانه
	شبکه روابط اجتماعی
	پایگاه اجتماعی - اقتصادی
	اعتماد اجتماعی
	بحری پور و رستگار خالد، ۱۳۹۲
پایداری اجتماعی	امنیت
	مشارکت
	احساس تعلق، مسئولیت‌پذیری و همسایگی
	امید به آینده و مهاجرت
	اعتماد

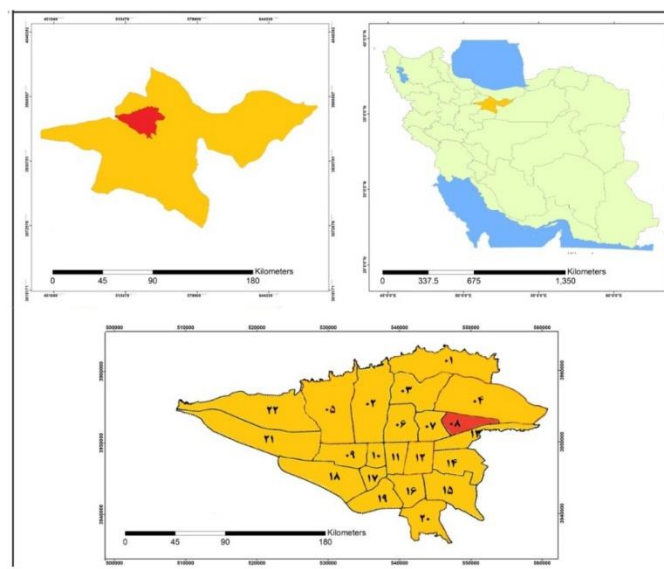
معرفی محدوده مورد مطالعه

منطقه ۸ شهرداری تهران در دامنه شیب ملایم رشته‌کوه البرز در شمال کوه‌های سه تپه در شرق تهران قرار گرفته است و از طریق همسایه شمالی خود (منطقه ۴) به ارتفاعات کوه البرز و از طریق همسایه جنوبی خود (منطقه ۱۳) به جنگل‌های سرخه‌حصار و کوه‌های سه تپه می‌رسد. از لحاظ تقسیمات شهرداری، این منطقه در وضع موجود، از سمت شمال و شمال شرقی به منطقه ۴، از جنوب به منطقه ۱۳ و از سمت غرب به منطقه ۷ محدود می‌شود شکل (۲). بر اساس اطلاعات در دسترس وسعت منطقه ۸ معادل ۱۳۳۹ هکتار و جمعیت ساکن در آن بر مبنای آمار سال ۱۳۹۵ برابر ۴۲۵۱۹۷ نفر (۱۴۸۵۸۲ خانوار) شامل ۲۰۸۳۷۹ مرد و ۲۱۶۸۱۸ زن می‌باشد که این میزان چیزی حدود ۵ درصد از جمعیت شهر تهران را شامل می‌گردد. از جمله ویژگی‌های اجتماعی منطقه؛ وجود بیش از ۵۰ درصد از سطح منطقه به کاربری مسکونی، سکونت نیمی از ارامنه تهران در منطقه، تراکم و بافت قدیمی با خیابان‌ها و کوچه‌های کم‌عرض این منطقه به لحاظ بافت شهری بسیار متراکم و خیابان‌کشی آن جز خیابان‌های اصلی کم‌عرض می‌باشد. این منطقه در مقایسه با سایر مناطق هم‌جوار، به لحاظ شهرسازی از بافت مدرن‌تری برخوردار بوده و میدان‌های متعدد در آن احداث گردیده و شبکه دسترسی شطرنجی به نحوی طراحی شده است که حاشیه منظم درختکاری شده را دارا می‌باشند (لقایی و همکاران، ۱۳۸۸: ۴). منطقه ۸ دارای ۳ ناحیه و ۲۰ محله ممیزی و ۱۳ محله شورایاری است. جدول (۲) تقسیمات ناحیه و محلات وضع موجود منطقه ۸ را نشان می‌دهد.

جدول (۲). تقسیمات ناحیه و محلات وضع موجود منطقه ۸

ناحیه	محدوده	نام محله	وسعت	جمعیت	تراکم ناخالص جمعیتی
ناحیه ۱	شمال: رسالت جنوب: دماوند شرق: رسالت غرب: شهید آیت	دردشت	۱۲۷/۵	۲۴۹۰۷	۱۹۵
		رشید	۱۶۶	۳۹۳۱۷	۲۲۶
		پروین	۷۹/۴	۶۹۵۹	۸۷
		دردشت	۴۶/۱	۱۶۹۱۵	۲۶۷
		دردشت	۷۵/۴	۲۱۲۰۷	۲۸۱
		شقایق	۲۷/۹	۱۰۸۱۷	۲۸۵

۲۲۵	۱۲۰۱۲۲	۵۲۳/۸	تهران پارس	شمال: رسالت جنوب: دماوند و مسیل باختر شرق: آیت غرب: مدنی	ناحیه ۲
۲۰۹	۱۷۵۷۵	۸۳/۹	رسالت		
۲۹۸	۱۳۹۷۳	۴۶/۸	سنگان		
۲۸۲	۲۰۵۰۲	۷۲/۸	نبوت		
۳۱۲	۱۶۹۵۰	۵۴/۳	گلستان		
۳۴۱	۱۴۸۰۲	۴۳/۴	تهران نو		
۲۹۳	۱۲۰۰۴	۴۱	شهید آیت		
۲۸۰	۹۵۸۱۰	۲۴۲/۴	نارمک		
۳۰۵	۱۶۹۱۰	۵۵/۴	مجیدیه	شمال: رسالت جنوب: دماوند شرق: مدنی و مسیل باختر غرب: استاد حسن بنا و سیلان	ناحیه ۳
۱۳۹	۴۰۹۴۶	۱۴۶/۷	شانزده متری		
۴۹۶	۱۸۸۴۷	۳۸	۱۴ متری لشگر		
۴۴۲	۲۷۹۴۷	۶۳/۳	مجیدیه جنوبی		
۵۸۷	۱۳۱۵۰	۲۴/۷	ده متری بانک		
۵۶۹	۱۳۶۵۰	۳۵/۵	میدان تسلیحات		
۳۳۹	۱۷۵۸۸	۵۱/۹	وحیدیه		
۵۴۵	۱۳۷۵۴	۳۷/۷	تهران نو جنوبی		
۳۵۲	۱۶۲۷۹۳	۴۶۲/۹	مجیدیه و وحیدیه		

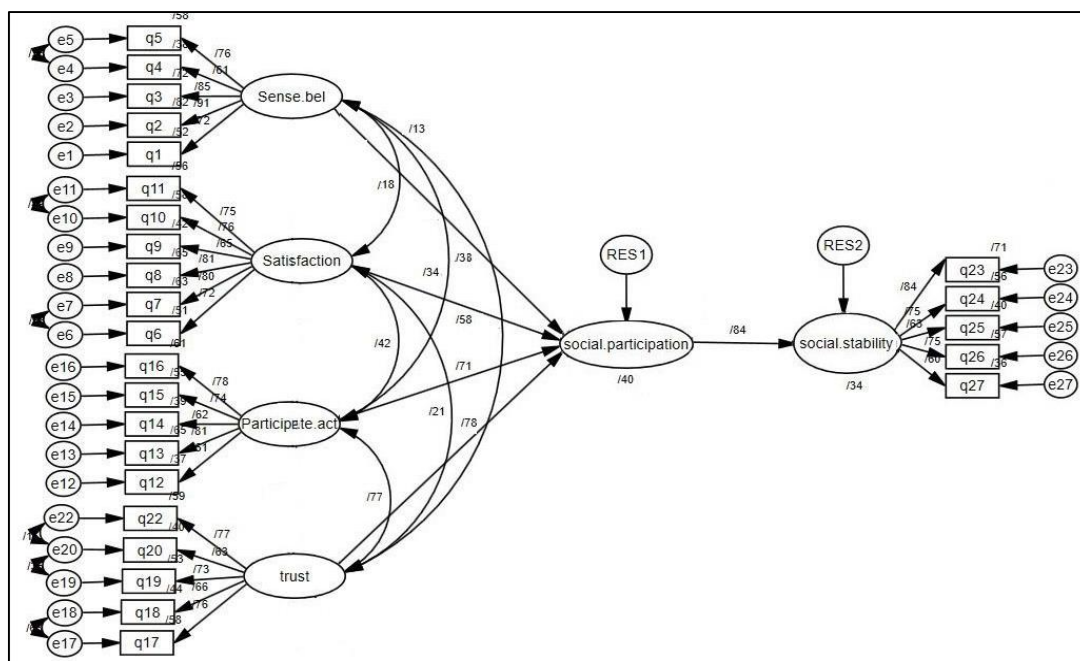
شکل (۲). موقعیت جغرافیایی منطقه ۸ در کشور، استان و شهر تهران

نتایج

آمارهای توصیفی: بر اساس نتایج حاصل از یافته‌ها ۶۴ درصد از جامعه آماری مورد مطالعه را مردان و ۳۶ درصد را زنان تشکیل می‌دهند. میانگین سنی پاسخگویان ۴۵ سال، از نظر تحصیلات ۷۲ درصد دکتري، ۲۰ درصد کارشناسی ارشد ۸ درصد کارشناسی است.

آزمون استنباطی: در جهت تحلیل داده‌های به دست آمده و تبیین فرضیه‌ها از مدل معادلات ساختاری و نرم‌افزار آموس استفاده شد. در این پژوهش متغیر درون‌زا پایداری اجتماعی و متغیر برون‌زا مشارکت که با چهار متغیر اعتماد، رضایت، حس تعلق و مشارکت در فعالیت‌های جمعی به دست آمد، می‌باشند. جهت بررسی و سنجش هر کدام از این متغیرها نیز سنج‌های در نظر گرفته شده است. شکل (۳) که مدل ساختاری استاندارد شده حاصل از خروجی نرم‌افزار آموس می‌باشد ضریب استاندارد شده و تحلیل مسیر روابط درونی و پنهانی متغیرها را نشان می‌دهد. در شکل (۳) هر دایره نشان‌دهنده یک متغیر پنهان و هر مستطیل نشان‌دهنده یک متغیر آشکار است. در این پژوهش متغیرهای پنهان عبارت‌اند از پایداری اجتماعی، مشارکت، اعتماد، رضایت، حس تعلق، مشارکت در فعالیت‌های جمعی که به وسیله متغیرهای آشکار نشان داده شده در مستطیل‌ها سنجیده شده‌اند. برای به دست آوردن معنادار بودن رابطه متغیر برون‌زا با متغیر درون‌زا از t -value در سطح اطمینان ۹۵ درصد استفاده شده است (در شرایطی که مقدار t -value خارج از مقدار بحرانی $1/96$ و $-1/96$ باشد رابطه معنادار تلقی می‌گردد). همچنین برای تعمیم‌پذیری جامعه نمونه با واقعیت از شاخص‌های برازش و برای تبیین میزان تغییرات متغیر برون‌زا به متغیرهای درون‌زا از ضریب تعیین (R^2) استفاده شده است؛ که در ادامه در قالب شکل استاندارد و اصلاح شده ضرایب مسیر و جداول نشان داده شده‌اند.

شکل (۳). مدل ساختاری اصلاح شده پژوهش در حالت تخمین ضرایب استاندارد

بعد از ارائه مدل ساختاری اصلاح شده بایستی با تحلیل مدل اندازه‌گیری مشخص گردد که آیا مدل اندازه‌گیری از اعتبار (روایی) و تعمیم‌پذیری (پایایی) مناسبی برخوردار است یا خیر. از این رو در ادامه به بررسی این مهم پرداخته می‌شود. لازم به ذکر است روایی و پایایی سازه هر متغیر به صورت مجزا در جدول (۳) آورده شده است.

همچنین در جدول (۴) روایی همگرا و واگرایی مدل اندازه‌گیری با استفاده از آزمون فورنل و لارکر مورد بررسی قرار گرفته است.

جدول (۳). بررسی پایایی و روایی سازه

	CR	AVE	MSV	ASV
حس تعلق	۰/۸۳۶	۰/۵۰۸	۰/۴۵۳	۰/۳۱۴
مشارکت در فعالیت	۰/۸۴۰	۰/۶۰۲	۰/۰۱۶۴	۰/۰۹۰
اعتماد	۰/۸۳۷	۰/۵۱۱	۰/۲۸۴	۰/۱۴۶
مشارکت	۰/۸۳۶	۰/۵۰۹	۰/۲۸۲	۰/۱۴۴
پایداری اجتماعی	۰/۸۴۱	۰/۵۱۸	۰/۳۵۸	۰/۲۰۵

جدول (۴). بررسی روایی و واگرایی فورنل و لارکر

	حس تعلق	مشارکت در فعالیت	اعتماد	مشارکت اجتماعی	پایداری اجتماعی
حس تعلق	۰/۷۱۱				
مشارکت در فعالیت	۰/۴۰۶	۰/۷۷۴			
اعتماد	۰/۵۳۳	۰/۳۷۶	۰/۷۱۴		
مشارکت اجتماعی	۰/۵۳۰	۰/۳۷۱	۰/۷۱۰	۰/۷۳۲	
پایداری اجتماعی	۰/۵۹۶	۰/۱۳۲	۰/۴۱۶	۰/۵۶۲	۰/۷۲۰

جمع‌بندی نتایج جداول (۳ و ۴) بررسی روایی و پایایی سازه نشان می‌دهد که خوشبختانه مدل اندازه‌گیری اصلاح شده هم دارای پایایی سازه و هم دارای روایی سازه می‌باشد و اکنون مدل اندازه‌گیری اصلاح شده بایستی از نظر تعمیم‌پذیری و انطباق آن در جامعه آماری مورد بررسی قرار گیرد. در رابطه با تأیید روایی مدل و دریافت این‌که مدل پیشنهادی تا چه اندازه با واقعیت جامعه آماری انطباق دارد، رجوع به شاخص‌های برازش کمک‌کننده خواهد بود. به عبارت دیگر معیارهای علمی قابل قبول برای تأیید مدل با استفاده از داده‌های گردآوری شده خود بحث اصلی در شاخص‌های برازش را تشکیل می‌دهد. جدول (۵) نمایانگر شاخص‌های برازش مدل اندازه‌گیری می‌باشد.

جدول (۵). شاخص‌های برازش مدل اندازه‌گیری اصلاح شده

مقدار به دست آمده	حد مجاز	نوع شاخص برازش	شاخص‌های برازش
۱/۸۲۱	کوچک‌تر از ۳	شاخص‌های مقتصد	CMIN/df
۰/۰۵۲	کوچک‌تر از ۰/۰۸	شاخص‌های مقتصد	RMSEA
۰/۸۳	بزرگ‌تر از ۰/۵	شاخص‌های مقتصد	PNFI
۰/۸۹	بزرگ‌تر از ۰/۸	شاخص‌های مطلق	GFI
۰/۸۶	بزرگ‌تر از ۰/۹	شاخص‌های مطلق	AGFI
۰/۹۵	بزرگ‌تر از ۰/۹	شاخص‌های مقایسه‌ای	NFI
۰/۸۷	بزرگ‌تر از ۰/۹	شاخص‌های مقایسه‌ای	TLI
۰/۹۸	بزرگ‌تر از ۰/۹	شاخص‌های مقایسه‌ای	CFI
۰/۸۷	بزرگ‌تر از ۰/۹	شاخص‌های مقایسه‌ای	RFI
۰/۹۸	بزرگ‌تر از ۰/۹	شاخص‌های مقایسه‌ای	IFI

با توجه به نتایج حاصل از تحلیل شاخص‌های برازش مدل پژوهش در نرم‌افزار ایموس برازش مدل قابل قبول است زیرا مدل اندازه‌گیری اصلاح شده پژوهش هم از نظر شاخص‌های مقتصد، هم مطلق و هم مقایسه‌ای در وضعیت برازشی ممکن قرار دارد؛ زیرا همه شاخص‌ها حد مجاز موردنظر را رعایت نمودند و محقق می‌تواند ادعا نماید که مدل پژوهش از نیکویی برازش برخوردار است و مشاهدات ما در نمونه با واقعیت موردنظر در جامعه انطباق دارد. پس می‌توان گفت مدل موردنظر هر دو وظیفه موردنظر خود را انجام داده است و محقق می‌تواند با این نگاه که مدلی معتبر، تعمیم‌پذیر و منطبق با واقعیت دارد به آزمون بررسی جهت و ضریب مسیرهای موردنظر در متغیرهای پژوهش بپردازد. جدول (۶) بیانگر ضرایب مسیرهای مختلف تأثیر متغیرهای آشکار بر هر متغیر پنهان است.

جدول (۶). معناداری فرضیات پژوهش

متغیر مکنون	فرضیات	متغیر مکنون	تخمین غیراستاندارد	خطا	نسبت بحرانی	p
مشارکت اجتماعی	<---	حس تعلق	/۱۶۴	/۰۷۲	۲/۲۸۰	۰/۰۰۲
مشارکت اجتماعی	<---	رضایت	/۶۲۴	/۰۸۴	۷/۱۹۴	***
مشارکت اجتماعی	<---	مشارکت در فعالیتهای جمعی	/۳۴۶	/۰۶۵	۵/۲۶۱	***
مشارکت اجتماعی	<---	اعتماد	/۳۳۸	/۰۶۲	۵/۲۵۷	***
پایداری اجتماعی	<---	مشارکت اجتماعی	/۹۵۹	/۱۲۰	۷/۹۶۰	***

مأخذ: نویسندگان، ۱۳۹۹

جدول (۷). ضرایب مسیر استاندارد فرضیات پژوهش

متغیر مکنون	فرضیات	متغیر مکنون	بتا	نتیجه
مشارکت اجتماعی	<---	حس تعلق	/۳۵۴	تأیید می‌شود
مشارکت اجتماعی	<---	رضایت	/۵۷۰	تأیید می‌شود
مشارکت اجتماعی	<---	مشارکت در فعالیتهای جمعی	/۴۰۳	تأیید می‌شود
مشارکت اجتماعی	<---	اعتماد	/۶۳۲	تأیید می‌شود
پایداری اجتماعی	<---	مشارکت اجتماعی	/۷۳۲	تأیید می‌شود

بر اساس جدول (۷) در بررسی مسیرها و ضرایب به‌دست‌آمده مقدار T-Value در همه مسیرها خارج از بازه بحرانی $-۱/۹۶$ تا $۱/۹۶$ می‌باشد و در سطح اطمینان و یا احتمال $۰/۹۹$ فرض آماری H_0 رد و فرض آماری H_1 تأیید می‌شود؛ یعنی در مرحله اول متغیرهای حس‌تعلق به مکان، رضایت از محله، مشارکت در فعالیتهای جمعی و اعتماد بر مشارکت اجتماعی محله اثرگذاری معنادار و مثبتی دارد و مشارکت اجتماعی بر پایداری اجتماعی تأثیر معناداری دارد؛ و بر اساس مقدار ضریب مسیر (بتا) شدت اثر و جهت این مسیرهای بررسی‌شده نیز مثبت ارزیابی شده است. مقدار بتا در مسیر حس‌تعلق به مکان بر مشارکت اجتماعی با ضریب $۳۵۴/$ رضایت از محله بر مشارکت اجتماعی با ضریب $۵۷۰/$ و مشارکت در فعالیتهای جمعی بر مشارکت اجتماعی با ضریب $۴۰۳/$ و در نهایت اعتماد بر مشارکت اجتماعی با $۶۳۲/۰$ و متغیر مشارکت اجتماعی بر پایداری اجتماعی با ضریب $۷۳۲/$ تأثیر دارد. بر اساس آمارهای به‌دست‌آمده از جدول (۷) می‌توان گفت در بین متغیرهای اثرگذار

بر مشارکت اجتماعی اعتماد و سپس رضایت و مشارکت در فعالیتهای جمعی و سپس حس تعلق به مکان بیشترین اثر را به خود اختصاص داده‌اند. در نهایت مشارکت اجتماعی شدتی برابر با ۰/۷۳۲ را بر پایداری اجتماعی در منطقه ۸ شهر تهران می‌گذارد. به عبارتی دیگر اینکه اگر متغیر برون‌زا (مستقل) مشارکت اجتماعی یک واحد تغییر کند پایداری اجتماعی نیز ۰/۷۳۲ واحد در همان جهت (مثبت) تغییر خواهد کرد؛ بنابراین می‌توان گفت فرضیه تحقیق که همانا نقش مشارکت اجتماعی بر توسعه پایدار اجتماعی می‌باشد تأیید می‌شود. در نهایت اینکه جدول (۸) واریانس تبیین شده R2 نیز آورده شده است. جدول (۸) نشان می‌دهد که متغیر مستقل اعتماد، رضایت، حس تعلق، مشارکت در فعالیتهای جمعی بر مشارکت اجتماعی به میزان ۰/۷۴۰ و بر پایداری اجتماعی به میزان ۰/۴۰۲ می‌باشد که بسیار قوی ارزیابی می‌شود.

جدول (۸). واریانس تبیین شده R2 متغیرهای درون‌زا

متغیرهای درون‌زا	واریانس تبیین شده R2
مشارکت اجتماعی	۰/۷۳۹
پایداری اجتماعی	۰/۴۰۲

نتیجه‌گیری

پایداری اجتماعی یکی از مفاهیم مرتبط با توسعه پایدار است که از دهه ۱۹۹۰ به بعد در برنامه توسعه کشورهای مختلف وارد شده است ولی به دلیل عدم مؤلفه‌ها و جایگاه آن در میان سایر اجزای توسعه پایدار در عمل به گونه‌های بسیار متفاوتی با آن برخورد شده است، اما این بعد که یکی از سه بعد اصلی توسعه پایدار شهری محسوب می‌شود با تکیه بر اصل عدالت، اعتماد، مشارکت اجتماعی و برابری درون نسلی و ...، ابزاری مفید می‌باشد که خود از عواملی دیگر تأثیرگذار است. یکی از این عوامل که بسیار هم مهم می‌باشد مشارکت اجتماعی است که نقش کلیدی را در پایداری اجتماعی به‌ویژه در محلات ایفا می‌کند؛ بنابراین ارزیابی میزان تأثیر مشارکت ساکنین و بررسی میزان تأثیرگذاری آن‌ها در پایداری محلات مسئله‌ای که در این پژوهش به آن پرداخته شده است. در این راستا ابتدا عوامل مؤثر بر مشارکت اجتماعی با استفاده از ادبیات نظری و مطالعات صورت گرفته شناسایی گردیدند و سپس با بهره‌گیری از نظرات خبرگانی که در این زمینه مطالعاتی داشته‌اند و موضوع موردبررسی جزو حوزه تخصصی آن‌ها بود، تأثیر هرکدام از این عوامل به‌صورت جدا با استفاده از نرم‌افزار ایموس بررسی گردید و در نهایت تأثیر نهایی مشارکت اجتماعی را بر پایداری اجتماعی نیز مورد آزمون قرار گرفت که بر اساس نتایج به‌دست‌آمده مشخص گردید که عوامل حس تعلق، مشارکت در فعالیتهای جمعی، رضایت، اعتماد به ساکنین از جمله عواملی هستند که بر مشارکت اجتماعی در ارتباط معنادار و با جهت مثبت می‌باشند. از میان این عوامل اعتماد با ضریب ۰/۶۲۳ بیشترین اثر را دارد و بعد از آن رضایت با ضریب ۰/۵۷۰ در رتبه دوم قرار دارد. از همین رو جهت تبیین و بررسی مشارکت اجتماعی نیازمند یک دیدگاه ترکیبی می‌باشیم. مجموع این عوامل که متغیر مشارکت اجتماعی را پوشش می‌دهند بر پایداری اجتماعی به میزان ۰/۷۳۲ تأثیر مثبت و معناداری می‌گذارند؛ بنابراین یافته‌های این پژوهش رابطه معنادار با شدت و جهت مثبت بین مشارکت اجتماعی بر پایداری اجتماعی را مورد تأیید کرده است. در همین راستا می‌توان گفت متغیر مستقل به میزان ۰/۷۳۲ درصد از تغییرات متغیر وابسته را تبیین می‌کند. با توجه به چشمگیری بود این

رقم باید اذعان کرد یکی از عوامل کلیدی در دستیابی به پایداری اجتماعی به‌ویژه در محلات شهری مشارکت ساکنین در همه زمینه‌ها می‌باشد. نتایج تحقیق حاضر که نقش مثبت و معناداری اجتماعات محلی بر پایداری اجتماعی را تأیید می‌کند با نتایج به‌دست‌آمده از پژوهش سجادی و واحدی یگانه (۱۳۹۶) که نقش مشارکت اجتماعات محلی را در پایداری اجتماعی معنادار می‌دانست و همچنین با نتایج پوراحمد و همکاران که به تبیین نقش مدیریت محله‌ای در پایداری اجتماعی پرداختند همسو و هم‌راستا می‌باشد. با توجه به نتایج به‌دست‌آمده از پژوهش حاضر و در راستای دستیابی به اهداف تحقیق پیشنهادهایی به شرح ذیل ارائه می‌شود.

- با توجه نتیجه پژوهش در راستای اینکه اعتماد بیشترین تأثیر را در مشارکت دارد پیشنهاد می‌گردد برای تقویت این امر تلاش شود تا سطح اعتماد اجتماعی در منطقه افزایش یابد. یکی از راهکارهای مناسب در این زمینه اعتماد ساکنین به مدیران و مسئولین مربوطه در زمینه فعالیت‌های عمرانی و توسعه‌ای می‌باشد.
- ایجاد فضایی مناسب برای گردهمایی ساکنین محلات به‌منظور تقویت تعاملات اجتماعی درون محله‌ای
- حمایت بیشتر مدیران محله‌ای (سرای محله، شوراباری) از تشکیل نهادهای محلی و مشارکتی
- برگزاری دوره‌های آموزشی عمومی و خانوادگی در سراهای محلی برای اهالی محلات به‌منظور آشنایی و شناخت بیشتر اهالی از همدیگر
- با توجه به اینکه در پژوهش حاضر مشخص گردید که عوامل و شاخص‌های اجتماعی همچون اعتماد، رضایت، مشارکت، احساس تعلق و انسجام جامعه و ... بیشترین نقش را در اجتماعات محلی دارند توجه ویژه به همه شاخص‌ها از سوی مدیران، برنامه ریزان و اهالی اهمیت بسیاری دارد.

منابع

- ادریسی، افسانه و شجاعی، مرجان. (۱۳۹۱). بررسی عوامل مؤثر بر مشارکت اجتماعی ساکنین در تحقق طرح‌های توسعه شهری؛ نمونه موردی: پیاده راه‌سازی حوزه تاریخی شهر تهران منطقه ۱۲، برنامه‌ریزی رفاه و توسعه اجتماعی، ۴ (۱۳): ۱۱۵-۱۵۸.
- ازکیا، مصطفی. (۱۳۸۶). توسعه‌ی روستایی با تأکید بر جامعه‌ی روستایی ایران، نشر نی.
- اسلامیه، فاطمه و محمد داودی، امیرحسین. (۱۳۹۷). نقش مشارکت اجتماعی شهروندان بر رویکرد جامعه‌محوری پلیس و تعدیل‌گری امنیت اجتماعی، فصلنامه مطالعات امنیت اجتماعی، ۵۳: ۲۱۶-۱۸۹.
- اسلامیه، فاطمه و ملائیان، صدیقه. (۱۳۹۳). تأثیرپذیری شهروندان ایرانی از فضای سایبر در گرایش به مشارکت‌های مردمی، تهران، مجموعه مقالات همایش ملی رسانه، ارتباطات و آموزش‌های شهروندی.
- اکبریان، مهدی و فتحی، لیلا. (۱۳۹۱). مشارکت مردمی اساس توسعه اجتماعی، مجله تخصصی پژوهش و سلامت، ۲(۱): ۷-۸.
- امانپور، سعید و آبیاری، شهناز. (۱۳۹۳). ارزیابی میزان رضایتمندی از کیفیت زندگی در محله‌های مجاور صنایع شهری: مطالعه موردی منطقه ۸ شهر اهواز، برنامه‌ریزی فضایی (جغرافیا)، ۴ (۳): ۱۷۸-۱۵۷.
- بحری پور، عباس و رستگار خالد، امیر. (۱۳۹۲). بررسی رابطه بین اعتماد اجتماعی و احساس امنیت اجتماعی (مطالعه موردی: شهرستان کاشان)، فصلنامه مطالعات جامعه‌شناختی جوانان، ۴ (۱۰): ۲۶-۹.

- بلوردی، طیبه و بلوردی، زهیر مصطفی. (۱۳۹۱). بررسی روحیه مشارکت‌جویی دانشجویان و عوامل مؤثر بر آن (مطالعه موردی: دانشگاه‌های آزاد اسلامی منطقه هفت کشور)، مجله جامعه‌شناسی ایران، ۱۳ (۳): ۸۲-۵۷.
- توکلی نیا، جمیله؛ محمدیان مصمم، حسن؛ ضرغامی، سعید؛ آقایی، پرویز. (۱۳۹۵). تحلیلی بر نقش مشارکت شهروندان در پایداری محله مورد پژوهشی: محلات جماران و ولنجک، پژوهش‌های دانش زمین، ۷ (۲۶): ۱۴۵-۱۳۰.
- حسینی کومله، مصطفی؛ ستوده علمباز، فاطمه. (۱۳۹۲). نقش خاطره جمعی در باززنده سازی بافت‌های شهری، ارائه راهکار در خصوص ناحیه تاریخی لاهیجان، نشریه هنرهای زیبا- معماری و شهرسازی، ۱۸ (۴): ۹۲-۷۹.
- حیدری، علی‌اکبر؛ یزدانفر، سید عباس؛ بهدادفر، نازگل. (۱۳۹۲). ارائه مدلی برای تبیین پارامترهای تأثیرگذار در معنای مکان در محیط‌های آموزشی، نمونه موردی: مقایسه معنای مکان در دانشکده معماری و غیر معماری، نشریه انجمن علمی معماری و شهرسازی ایران، ۴ (۱): ۶۲-۴۹.
- خادمی، بهبود؛ ایروانی، محمدرضا؛ دیندار، الهام. (۱۳۹۰). بررسی عوامل مؤثر بر اعتماد اجتماعی در بین دانشجویان (مطالعه موردی دانشجویان دانشگاه‌های شهر جهرم)، فصلنامه تخصصی علوم اجتماعی دانشگاه آزاد اسلامی - واحد شوشتر، تابستان ۱۳۹۰، ۵ (۱۲): ۱۵۸-۱۲۵.
- خاکپور، براتعلی؛ مافی، عزت‌الله؛ باوان پور، علیرضا. (۱۳۸۸). نقش سرمایه اجتماعی در توسعه پایدار محله‌ای (نمونه: کوی سجادیه مشهد)، مجله جغرافیا و توسعه ناحیه‌ای، ۷ (۱۲): ۸۱-۵۵.
- زارع، الهام؛ فرامرزی اصل، مهسا؛ عباسی پارام، الناز. (۱۳۹۹). بررسی نقش مشارکت اجتماعات محلی در توسعه پایدار اجتماعی شهرها (مطالعه موردی: محله سنگلج تهران)، معماری و شهرسازی پایدار، ۸ (۱): ۱۱۷-۱۰۱.
- زارع، بیژن و روهنده، مجید. (۱۳۹۴). بررسی عوامل اجتماعی مؤثر بر مشارکت اجتماعی - سیاسی مطالعه‌ای در باب شهروندان بالای ۱۸ سال شهر کرج، مجله مطالعات اجتماعی ایران، ۹ (۲۰): ۸۷-۶۴.
- زیاری، کرمت‌الله؛ طاوسیان، علی؛ سلمانی، محمدعلی؛ رضایی، حجت. (۱۳۹۳). برآورد و سطح‌بندی توسعه محله‌ای با تأکید بر مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی (مطالعه موردی: محلات شهر ابرکوه)، مجله پژوهش و برنامه‌ریزی شهری، ۵ (۱۸): ۷۶-۵۹.
- سجادی، ژیلا و واحدی یگانه، فرید. (۱۳۹۶). نقش مشارکت اجتماعات محلی در توسعه پایدار اجتماعی شهرها (مورد مطالعه: محله سر تپوله - شهر سنندج)، فصلنامه برنامه‌ریزی منطقه‌ای، ۷ (۲۸): ۱۶۶-۱۵۱.
- سرایبی، محمدحسین؛ اشنویی، امیر؛ روستا، مجتبی. (۱۳۹۵). ارزیابی شاخص‌های تعلق مکانی ساکنان بافت قدیم شهر کاشان، جغرافیا و برنامه‌ریزی محیطی، ۲۷ (۲): ۳۴-۱۷.
- سفیری، خدیجه و صادقی، مریم. (۱۳۸۸). مشارکت اجتماعی دانشجویان دختر دانشکده‌های علوم اجتماعی دانشگاه‌های شهر تهران و عوامل اجتماعی مؤثر بر آن، جامعه‌شناسی کاربردی، ۲۰ (۲): ۳۴-۱.

سلورزی زاده، محمد؛ شیخی، حجت؛ شکاری، زینب. (۱۳۹۷). تحلیل و ارزیابی نقش سرمایه اجتماعی در توسعه پایدار محله‌ای (مطالعه موردی: شهر ایلام)، نشریه علمی - پژوهشی برنامه‌ریزی توسعه کالبدی، ۳(۱): ۱۳۳-۱۲۰.

شریفی، اصغر و اسلامیه، فاطمه. (۱۳۹۰). شناسایی چالش‌های پیش‌روی شهروندان تهرانی جهت مشارکت در فعالیت‌های شهرداری و ارائه چارچوبی جهت رفع آن‌ها، تهران، مجموعه مقالات همایش منطقه‌ای شهرداری به‌منزله نهاد اجتماعی.

عابدی سروستانی، احمد. (۱۳۸۵). جایگاه ترویج در توسعه با تأکید بر مشارکت، روستا و توسعه، ۹(۱): ۱۶۵-۱۳۷.

عسکریان، مصطفی. (۱۳۸۵). جایگاه فرهنگ‌های قومی در تربیت شهروند، فصلنامه نوآوری‌های آموزشی، ۵(۱۷): ۱-۱۰.

عنبری، موسی و احمدی، محمد عزیز. (۱۳۹۵). مشارکت به‌مثابه حفظ حیثیت در مقابل دیگری (مطالعه فرایند و ساختار مشارکت در تجربه آب‌رسانی دهستان زلان)، فصلنامه توسعه اجتماعی (توسعه انسانی سابق)، ۱۰(۳): ۸۳-۱۱۰.

عنبری، موسی. (۱۳۹۰). جامعه‌شناسی توسعه، از اقتصاد تا فرهنگ، نشر سمت. فروزنده، علی و مطلبی، قاسم. (۱۳۹۰). مفهوم حس‌تعلق به مکان و عوامل تشکیل‌دهنده آن، هویت شهر، ۵(۸): ۲۷-۳۷.

فلاح، محمصدق. (۱۳۸۵). مفهوم حس مکان و عوامل شکل‌دهنده آن، نشریه هنرهای زیبا، ۱(۲۶): ۶۶-۵۷.

قیصری، نوراله. (۱۳۹۸). مشارکت اجتماعی؛ معناکاوی یک مفهوم راهبردی، فصلنامه‌ی مطالعات راهبردی ناجا، ۴(۱): ۳۱-۵۹.

لقابی، حسنعلی؛ بهمن پور، هومن؛ حیدری، فرناز. (۱۳۸۸). شناخت کمی و کیفی پارک‌ها و فضاهای سبز شهر تهران مطالعه موردی: منطقه ۸ شهرداری تهران، انسان و محیط‌زیست، ۷(۱): ۱۳-۲. معصومی، سلمان. (۱۳۸۷). مدیریت توسعه مشارکت‌های محله‌ای در راستای پایداری کلان‌شهر تهران، مورد پژوهی (محله نارمک، ناحیه ۲، منطقه ۸)، پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد، رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه شهید بهشتی.

Amerigo, M. (2002). **A Psychological Approach to the Study of Residential Satisfaction, Residential Environments: Choice, Satisfaction, and Behavior**, Westport, Connecticut London.

Carpentier, Nico. (2012) **The Concept of Participation, if They Have Access and Interact, Do They Really Participate?**, Revista Fronteiras – Estudos Midiáticos, 14(2): 164- 177.

Choudhury, I..(2005). **A Conceptual Model of Resident Satisfaction with Reference to Neighborhood Composition.**

Colantonio & Dixon. (2011). **urban regeneration & social sustanibility: best practice from European cities.**

- Connerly, C. & Marans, R. W. (1988). **Neighborhood Quality: A Description and Analysis of Indicators**, In E. Huttman & W. Vleit (Eds.), *The US Handbook on Housing and Built Environment*, Westwood: Greenwood Press.
- Ghosh, S. (2006). **Residential Differentiation**, Mobility and Satisfaction.
- Harris, M.J. (2000). **basic principles of sustainable development**, global development and environment institute, tufts university Medfor.
- Brundtland, commission. (1987). **our common future, world commission on environment and development**, New York
- McCrea, R.& Stimson, R. J.& Western, J. (2005). **Testing a General Model of Satisfaction with Urban Living Using Data for South East Queensland**, Australia, Social Indicators Research, 72-121-152.
- Mulder, C. H. & Hooimeijer, P. (1999). **Residential Relocations in the Life Course. (Wissenm, L.J.G.,Dykstra, P.A)**, Population Issues: An Interdisciplinary Focus), New York: Kluwer
- Omann, Ines.& Joachim, H, Spangenberg. (2002). **Assessing Social Sustainability, The Social Dimension of Sustainability in a Socio-Economic Scenario**, Presented at the 7th Biennial Conference of the International Society for Ecological Economics, in Sousse (Tunisia).
- Roseland, M. (2000). **Eco-city Dimension: Healthy Communities**, Healthy planet, East Haven, CT: New Society publishers
- Sirgy, M. J. & Cornwell, T. (2001). **Further Validation of the Sirgy Et Al.'S Measure of Community Quality of Life**, Social indicators Research, 56(2):125-143.
- Verba, Sidney. & Nie, Norman, & kino, jao. (1978). **Participation and Political equality: a sevennation comparison**, Cambridge and Newyork, Cambridge university press.